

Říjen 1937

Válka před válkou 1

Jedenatřicátého října 1937 je v Římě oficiálně odhalen Aksúmský obelisk z 4. století, jež Italové ukořistili v právě dobyté Etiopii. Vrátili jej až v roce 2005.

Itálie nikdy Etiopii nezapomněla ponižující porážku v bitvě u Adwy (Aduy) prvního března 1896 během první italsko-etioopské války (1895–1896), a když se k moci dostal v roce 1922 se svým imperialistickým programem Benito Mussolini, dalo se očekávat, že dříve či později si bude s africkou zemí chtít vyřídit účty.

Jak ale připomínají historici Peter Garretson a Stephen McVeigh, ještě v roce 1928 obě země uzavřely smlouvu o přátelství, v další dekádě již ale Italové cíleně budovali infrastrukturu, přístavní zařízení, silnice a letiště ve svých koloniích Somálsku a Eritrei, jež se měly stát nástupním prostorem pro útok. V tomto smyslu Hitlerova cílená destrukce versailleského systému nevěstila pro Etiopii nic dobrého. Francouzi, kteří zprvu nezávislou Etiopii podporovali, v obavě, aby si neznepřátelili Itálii, začali nad Mussoliniho expanzivními plány zavírat oči. Britové je brzy následovali. Mussolini naslouchal a čekal podle Garretsona s McVeighem na vhodnou záminku – zvolil si ji v polovině roku 1935 v podobě incidentu souvisejícího s Wal Wal, jednou z nejvýznamnějších oáz v etiopské provincii Ogaden, již si nárokovala Itálie. Vzájemné střety si vyžádaly život 107 Etiopanů a padesáti Italů a Somálců, což Mussolinimu stačilo jako „důkaz“ o agresivitě Etiopie a příležitost pro další eskalaci.

Císař Haile Selassie protestoval proti italskému výpadu do etiopského Wal Walu před Společností národů 6. prosince 1934 a věřil, že Velká Británie a Francie podpoří jeho výzvu k arbitráži. Mussolini kontroval s tím, že Wal Wal se nachází na italském území. Reakce Společnosti však byla slabá. Británie a Francie se snažily udržet italskou podporu proti případné německé agresi a z jednání mezi Francií a Itálií ze 7. ledna 1935 v podstatě vyplývalo, že Itálie má v Etiopii volnou ruku.

Jak připomínají Garretson s McVeighem, Mussoliniho odhodlání zaútočit na Etiopii ještě v červnu 1935 posílila anglo-německá námořní dohoda, která měla sloužit jako předběžné opatření s cílem omezit zbrojení. Francouzi ovšem tvrdili, že Britové neměli právo osvobodit Německo od dodržování námořních doložek Versailleské smlouvy a podobně byl z britského jednostranného postupu rozhořčen i Mussolini. Z jeho pohledu padly poslední zábrany a v říjnu 1935 vtrhl do Etiopie z Eritreje a italského Somalilandu. Etiopské síly byly špatně vybavené, naopak italské jednotky byly vyzbrojeny

moderními puškami a kulomety a disponovaly motorizovanými kolonami, podporovala je i letadla.

V listopadu 1935 Společnost národů invazi odsoudila a pověřila své členy, aby na Itálii okamžitě uvalili sankce, jejich dopad však byl omezený, neboť se netýkaly například pro italskou kampaň životně důležité ropy. Jak upozorňují Garretson s McVeighem, Velká Británie a Francie se i nadále snažily Mussoliniho neprovokovat a tváří v tvář stále se vzdmáhajícímu Německu si udržet jeho přátelství. Británie se obávala o rovnováhu ve Středomoří, své základny na Gibraltar a Maltě a také o bezpečnost Suezského průplavu. Přitom pokud by byl průplav uzavřen, Itálie by měla velké potíže se zásobováním svých sil v regionu. Na schůzce britského ministra zahraničí Samuela Hoarea s francouzským premiérem Pierrem Lavalem v prosinci 1935 obě země deklarovaly snahu válku ukončit, ovšem na účet Etiopie, která měla Itálii odstoupit rozsáhlá území. Mussolini byl připraven tento plán přijmout, ale jeho podrobnosti unikly a pobouřená britská veřejnost plán právem označila za zradu Etiopanů. Hoare odstoupil a Mussolini pokračoval v invazi.

V květnu 1936 se italské síly zmocnily hlavního města Addis Abeba a etiopským císařem se místo Haile Selassieho stal král Viktor Emanuel. Země byla spojena s Eritreou a Italským Somalilandem do tzv. Italské východní Afriky. V červnu 1936 se Haile Selassie vydal do Ženevy, aby se podle svých slov „domohl spravedlnosti“, Společnost národů dostala svým povinností a chránila práva Etiopie jako svého člena. Její pověst ale byla nenávratně poškozena a klíčové členové jednali na vlastní pěst, aby prosadili své zájmy. Nejvýznamnějším důsledkem jejího pokusu uvalit na Itálii sankce a přimět ji k dodržování pravidel bylo, že se Řím více sblížil s Berlínem, aby si své nové přátelství utužily v další „válce před válkou“, ve Španělsku.

První etapa italské agrese proti Etiopii trvala do února 1937. Po pádu Addis Abeby v květnu 1936 Itálie dobyla méně než polovinu země a ve skutečnosti i po celou dobu okupace (1936–1941) kontrolovala pouze velká města. Jak připomínají Garretson s McVeighem, do čela odporu se v tomto období postavili především etiopské elity, které se následně Italové snažili kooptovat a dostat na svou stranu, nebo zlikvidovat. Vyvrcholením tohoto úsilí byl „Grazianiho masakr“ v únoru 1937, kdy po neúspěšném atentátu na italského místokrále Etiopie generála Rodolfa Grazianiho Italové v zuřivé odvetě povraždili tisíce Etiopanů. Reakcí bylo ovšem vzednutí celonárodního protitalského odporu po celé zemi. V této druhé etapě od února 1937 do června 1940 vznikala po celé Etiopii hnutí partyzánů, zvaných „arbegna“, a vázala na sebe asi 250 000 italských vojáků. Třetí a poslední fáze odporu nastala po italském vyhlášení války Spojencům v červnu 1940 až do konečné porážky Itálie a osvobození Etiopie v roce 1941.

Duben 1939

Válka zdrojů 1

Šestadvacátého dubna 1939 premiér Neville Chamberlain oznamuje, že v parlamentu předloží návrh zákona zavádějící brannou povinnost pro všechny muže ve věku 20 a 21 let. O den později je vládní návrh schválen.

Cílem branné povinnosti bylo získat muže pro masovou armádu a udržet je v bojeschopném stavu i pro případ dlouhé války. Jak uvádí historik Sanders Marble, Britové a Američané zavedli brannou povinnost před vstupem do války v roce 1939, respektive 1941. Francouzi ji již dlouhodobě používali jako „školu národa a republiky“, Němci považovali její znovuzavedení v roce 1935 za únik z jednoho z okovů Versailles a Japonci si ji spojovali s modernitou a nástrojem pro nacionální osvětu národa.

Mladí muži byli povoláni kolem dvacátého roku svého věku, prošli fyzickými a psychickými testy a byli odvedeni na osmáct až šestatřicet měsíců aktivní služby. Po jejím odsloužení pak zůstali v záloze zhruba dvacet let, v případě nutnosti mohli být mimořádně povoláni do domobrany až do věku 60 let. Mladší muži byli určeni k doplnění kádrových bojových jednotek v době války, zatímco starší záložníci byli využíváni v týlových oblastech nebo do protiletectvé obrany.

Jak připomíná Marble, odvody v době míru se soustředily na získání relativně stabilního počtu vojáků s přiměřenou fyzickou zdatností a intelektem, kteří by se několik let cvičili a pak šli do zálohy. Když však přišla válka, vznikaly nové typy jednotek a jednoduše předpovědět, kdy a kolik bude pěšáků, tankistů, letců nebo námořníků, bylo téměř nemožné. Rostla také poptávka po technických specialistech. Žádná země podle Marblea problémy s pracovní silou trvale nevyřešila, klíčové ale bylo vyvážit potřeby armády, ekonomiky a válečného průmyslu. Podle Marblea se jednalo o jakýsi „výměnný obchod“ – efektivní či neefektivní řízení válečného hospodářství ovlivňovalo počet mužů, kteří byli k dispozici armádě a například racionalizace průmyslu, kterou v Německu prováděli říšští ministři pro vyzbrojování a municí Fritz Todt a Albert Speer, měla pro vojenskou službu uvolnit více než čtvrtinu zaměstnanců.

Americký program Lend-Lease poskytoval zbraně z amerického „arzenálu demokracie“ mnoha zemím, což podle Marblea znamenalo, že bojovalo – a umíralo – méně Američanů než jejich aliančních partnerů. Američtí dělníci se tak fakticky stávali zahraniční pracovní silou, zatímco zahraniční vojáci používající americké zbraně nahrazovali americké dělníky, kteří by jinak museli být odvedeni. Sověti dostávali od USA vše od surovin přes vybavení, jako jsou nákladní automobily a vysílačky, až po zbraně, jako jsou letadla

a tanky, a proto mohli vyrábět méně a do akce posílat více mužů. Jak ale upozorňuje Sanders Marble, když Američané vstoupili do války, omezili své dodávky do Británie a materiál použili pro sebe. Britové tak museli přesunout část své pracovní síly z ozbrojených sil zpět do průmyslu. V roce 1943 už Britové neměli podle Marblea k dispozici žádný zbytný personál ani pro armádu, ani pro průmysl. Také Němci poskytovali zbraně svým evropským spojencům výměnou za spřátelenou živou bojovou sílu.

Nedostatek pracovních sil vedl podle Marblea k tomu, že se do pracovního procesu zapojovaly nové skupiny pracujících (jako byli v USA například důchodci, ženy, Afroameričané či mladí lidé), aby se tak uvolnili muži pro armádu a ekonomiky mohly zvýšit vojenskou výrobu. Britové zase rekrutovali pracovníky z Irska, Sověti při vědomí její ceny evakuovali v letech 1941–1942 svoji pracovní sílu na východ a když pak postupovali na západ, absorbovali jako náhradu všechny dospělé muže, které Němci zanechali, a shromáždili téměř 4 miliony mužů, což zhruba odpovídalo ztrátám z let 1944–1945. Němci zase hojně využívali vězně z koncentračních táborů, zajatce, invalidní bývalé vojáky a nuceně nasazené z celé Evropy.

Rychlé rozšiřování početních stavů ve válečném období a rostoucí počet obětí se podle Marblea nutně odrazily v nižších odvodových standardech. V USA v letech 1940–1945 neprošlo fyzickými testy pět milionů mužů. Němci museli s prodlužující se válkou neustále snižovat fyzické normy a koncem roku 1943 existovaly jednotky složené z hluchých mužů nebo těch, jež trápily značné žaludeční potíže. Muže, kteří na východní frontě utrpěli těžké omrzliny, umísťovali na západní frontu, a ze starších mužů skládali bezpečnostní oddíly pro týlové oblasti. Podobně si i Američané ponechávali podle Marblea pro omezenou službu muže, kteří sice disponovali užitečnými schopnostmi, ale nebyli způsobilí k odvodu.

Vyvážit klesající fyzickou i psychickou kvalitu mužstva měly kampaně za zlepšení morálky a podnícení fanatického zápalu k boji. V roce 1940 Japonci zahájili mobilizační kampaň národního ducha a počátkem roku 1941 vydali Kodex chování na bojišti, který kladl důraz na to, aby se vojáci nevzdávali. Jak doplňuje Marble, Němci postupně zpříšňovali vojenskou disciplínu a za dezerci popravili desetitisíce lidí. V posledních měsících války zřizované národní lidové milice Volkssturm měly být teoreticky ideologicky nejkovnější, neboť v nich sloužilo nemálo členů Hitlerjugend, tedy osob, jež nacismus formoval již od dětství. Jak podotýká Sanders Marble, některé země nedostatečně využívaly své lidské zdroje v armádě i hospodářství i kvůli svým etnickým a rasovým předsudkům či politickým omezením. Svobodní Francouzi i Britové se do značné míry spoléhali na své koloniální jednotky, ale i posledně jmenovaným trvalo podle Marblea několik let, než začali rekrutovat vojáky z Indie či britské západní Afriky. Británie také neuplatnila brannou povinnost v severoirském Ulsteru, USA zase odkládaly

Únor 1940

Válka zdrojů 6

V Evropě spolu bojují britský, německý a sovětský průmyslový komplex. Soupeří o vzácné zdroje i nedostatkovou pracovní sílu.

Velkou Británii roku 1940 máme podle historika Jeffreyho Feara tendenci vidět jako osamocenou a na válku špatně připravenou zemi. Jenže odhodlání pokračovat ve válce vycházelo mimo jiné i ze střízlivého vědomí značného technologického a průmyslového potenciálu a z toho plynoucí letecké a námořní síly. Británie podle Feara nevedla válku jako izolovaný národní stát, ale jako centrum velkého zámořského impéria s největším obchodním loďstvem na světě a exkluzivním vztahem s USA. Británie tak na válku připravena byla. První továrny podporované vládními dotacemi a půjčkami se začaly stavět v roce 1936. Již v roce 1940 Británie předstihla Německo ve výrobě letadel o třicet a v roce 1941 o 60 procent. Jak dodává Fear, státem financované „stínové továrny“ pro výrobu letadel a leteckých motorů rostly v blízkosti již existujících automobilových či strojírenských komplexů. Příkladem byl Castle Bromwich ve West Midlands, vyrábějící stíhačky Supermarine Spitfire a bombardéry Avro Lancaster. Severní Amerika představovala klíčovou rezervní kapacitu britského válečného úsilí. Letecký motor Rolls-Royce Merlin se nejprve vyráběl v Derby a poté v Crewe a Glasgow. Jak ale připomíná Fear, v červnu 1940 získala licenci na výrobu i americká firma Packard a díky včasným britským objednávkám sjely první motory z montážních linek Packardu jen několik týdnů po Pearl Harboru v lednu 1942. Britové své zásoby lehkých zbraní doplňovali z továren v kanadském Torontu, americkém Massachusetts, australském Orange a indické Kalkatě. Do zahraničí přesunuli výrobu některých letadel, tanků, pumových zaměřovačů, tankových radiostanic či protitankových kanónů.

Také Sovětský svaz nebyl na válku nepřipraven. Počáteční sovětská industrializace s militarizací počítala a zbrojní průmysl byl její nedílnou součástí. Jak připomíná historik Jeffrey Fear, v letech 1928 až 1932 se téměř zdvojnásobila těžba uhlí, výroba elektrické energie vzrostla 2,5krát, vyrobilo se desetkrát více nástrojů na obrábění kovů a výroba motorových vozidel vzrostla více než dvacetkrát. Do roku 1940 se výroba oceli oproti roku 1932 zvýšila třikrát, produkce uhlí vzrostla 2,5krát a výroba elektrické energie 3,5krát, výroba obráběcích strojů třikrát a výroba motorových vozidel šestkrát. K výraznému nárůstu produkce oceli přispěly nové ocelárny v Magnitogorsku, jejichž umístění na Uralu – a tedy mimo dosah případného agresora – pak sehrálo důležitou roli v sovětské schopnosti udržet si své průmyslové kapacity po 22. červnu 1941. Jak uvádí Fear, Sovětský

svaz disponoval třetím nejvýznamnějším těžkým průmyslem na světě po USA a Německu. V roce 1938 směřoval do vojenské výroby 33 až 42 % všech železných a ocelových materiálů a 26 % veškeré průmyslové výroby. Z celkového počtu 13 milionů pracovníků ve zpracovatelském průmyslu jich tři miliony pracovaly v obranné výrobě. Do roku 1940 Sověti vyrobili přes 10 000 letadel, 15 300 děl a 3000 tanků, které navíc v mnoha případech patřily ke světové špičce v daném odvětví. Sověti podle Feara těžili z toho, že jejich klíčové zbraňové systémy byly jednoduché, snadno použitelné a spolehlivé, a vyráběly je v masovém měřítku. I to byl jeden z faktorů, proč Sověti dokázali přežít prvotní německý nápor a nahradit s tím spojené obrovské ztráty.

Po převzetí moci nacisté hodlali přebudovat Německo s cílem získat životní prostor a konkurovat USA a globálnímu impériu Velké Británie. Jak vysvětluje Jeffrey Fear, vybudovali proto vojensko-průmyslový komplex, jenž byl specifický svou brutalitou a extrémní – „zázračné zbraně“ jako balistické střely V-2 nebo proudové stíhačky Me 262 konstruovali nuceně nasazení nebo otročtí pracovníci, jež režim spotřebovával jako zbytnou surovinu. Německo po roce 1929 postihla recese, čímž se uvolnilo přibližně 50 % průmyslových kapacit. Nový režim tak mohl podle Feara navýšit vládní výdaje na zbrojení a změnit priority výroby. Základem vojensko-průmyslových investic byl čtyřletý plán (1936), jenž spojoval různé investiční programy v oblasti syntetických paliv a materiálů, syntetického kaučuku a vláken či železné rudy. V centru stál chemický koncern IG Farben. Jak ale upozorňuje Fear, vojenské výdaje prudce rostly a volné kapacity se brzy vyčerpaly. I přesto se Hitler po roce 1938 rozhodl pro další masivní vlnu zbrojení, včetně pětinasobného rozšíření letectva a urychlení námořního Plánu Z. Aby to zvládl, musel režim zavést kontrolu mezd a cen a pohybu pracovníků. Váleční manažeři jako Fritz Todt a později Albert Speer se pokoušeli napjaté hospodářství a výrobu centralizovat, zefektivnit a ještě více vytěžit zbytné lidské zdroje. Jak připomíná Fear, Speerův údajný úspěch se opíral o rozsáhlé investice v prvních válečných letech, koordinované přerozdělování surovin a nucené práce. Na konci války tak podle Feara mělo Německo více obráběcích strojů na jednoho pracovníka než USA. Obsluhovali je ale většinou zajatci, vězni a nuceně nasazení. V prosinci 1941 například tvořili 44 % pracovní síly v továrně na letecké motory Daimler-Benz v Genshagenu kvalifikovaní a převážně němečtí pracovníci. O rok později se podíl kvalifikované pracovní síly snížil na 28 procent a v říjnu 1944 tvořili v Genshagenu 67 procent zahraniční zaměstnanci, například téměř 1000 žen z koncentračního tábora Ravensbrück. Pod vlivem spojeneckého bombardování se německá výroba v první polovině roku 1944 na první pohled paradoxně ještě zrychlila a vzrostla, důvodem ale bylo podle Feara hlavně to, že byl vytěžen každý poslední zbytek surovin a nasazen každý